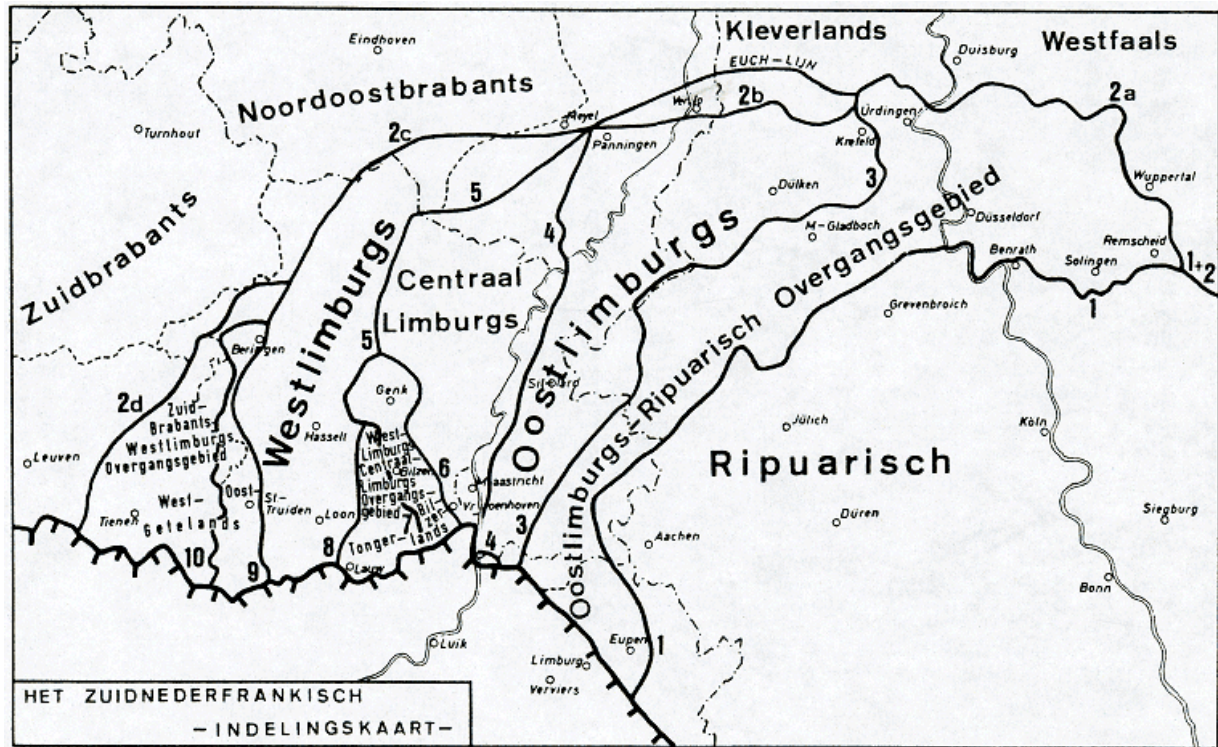

Genker dialect tussen oost en west

(door: Goossens, Jan; uit: Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde / 1997)

[p. 1]

Genker dialect tussen oost en west

Een bestuurslid van onze Vereniging heeft eens tussen twee glazen bier Genk het sleutelgat van Limburg genoemd. Als we bijgaande indelingskaart van de Limburgse dialecten bekijken, kunnen we die uitspraak beamen en ze zelfs preciseren: Genk is het draaipunt van het Limburgse sleutelgat. Het dialect van Genk is dus Limburgs en het bekleedt in dat Limburgs een wat speciale positie.

Dat dit dialect Limburgs is, hoeft geen betoog. Ik som enkele kenmerken van het Limburgs op en constateer dat die kenmerken ook Genks zijn. Limburgs is, zoals het omslag van het onlangs verschenen boek 'Een eeuw Limburgse dialectologie' laat zien, *ich maak*, met een *ch* in *ich* en een *k* in *maak*. Daarmee correspondeert Genks *ich maok*. Limburgs zijn verder *mich* voor *mij*, *oech* of *uch* voor *u* en *ooch* of *ouch* voor *ook*. Dat vinden we ook in Genks *mich*, *óch* en *ooch*. Met dit laatste woord is Genk zelfs Limburgser dan Tongeren en Borgloon met omgeving, die in *ook* een *k* hebben. Een Limburgs kenmerk dat we ook in Genk aantreffen, is verder de systematische stemhebbende uitspraak van de medeklinker in de uitgang van de onvoltooid verleden tijd bij zwakke werkwoorden, dus niet alleen *ich leefde*, *ich raasde*, *ich haalde*, maar ook *ich maakde*, *ich dansde*, *ich stopde*. Ook Genk trekt zich met *ich maokde*, *ich daasde*, *ich stopde* van de regel van 't kofschip niets aan. Ook het speciale Limburgs tegenwoordig deelwoord, dat een gelijktijdigheid met een tweede handeling uitdrukt, komt in Genk

voor: *Lopentaere ès het kènd èn de bieëk gevalle, zèngentaere trokke ze doeër het dèrp*. De speciale Limburgse accentuering met zijn tegenstelling tussen de klinkers in het enkelvoud en het meervoud van b.v. *berg* of de vorm van b.v. het bijvoeglijk naamwoord *geel* vóór een vrouwelijk en een onzijdig zelfstandig naamwoord is goed Genks: vgl. *éne baerg* met *twie baerg* en *e gèèl kleed* met *'n gèèl brók*. Enzovoort.

Genk spreekt dus een Limburgs dialect, maar dat is een vrij banale vaststelling. Interessanter is de vraag, wat dat dialect tot een sleutelgatdialect maakt. Een sleutelgat heeft twee lange zijden, het vindt dus zijn begrenzing vooral aan de linker- en de rechterkant. Om het dialect van Genk nader te preciseren kijk ik wat de linkerkant betreft naar Hasselt, wat de rechterkant aangaat naar As. Ik begin met een aantal tegenstellingen waardoor de dialecten van Genk en Hasselt van elkaar verschillen.

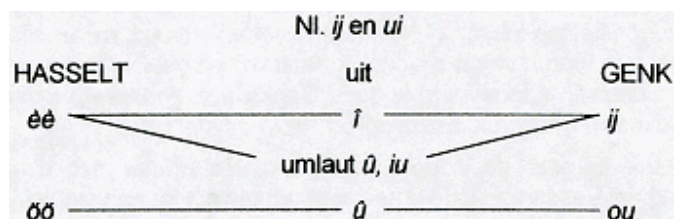
Genk heeft een ander systeem van persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden van de tweede persoon dan Hasselt. In Hasselt is er geen verschil tussen die voornaamwoorden in het enkelvoud en het meervoud: persoonlijk voornaamwoord onderwerpsvorm *dzje*, beklemtoond *dzjéeë*, voorwerpsvorm *oech*, bezittelijk voornaamwoord *oer*. Genk maakt een onderscheid tussen enkelvoud en meervoud: enkelvoud persoonlijk voornaamwoord onderwerpsvorm *de*, beklemtoond *dich*, voorwerpsvorm *dich*, bezittelijk voornaamwoord *den*, beklemtoond *dijn*;

[p. 2]

meervoud persoonlijk voornaamwoord onderwerpsvorm *ge*, beklemtoond *gèè*, voorwerpsvorm *óch*, bezittelijk voornaamwoord *oer*. Er is dus gedeeltelijke overeenkomst van de Hasseltse vormen met het Genkse meervoud, niet met het enkelvoud. Daarbij valt op dat Genkse meervoudsvormen ook bij de aanspreking van één enkele persoon gebruikt kunnen worden, maar dan wel als zogenaamde beleefdheidsvormen, waarmee b.v. kinderen hun ouders of onbekenden elkaar aanspreken.

Een tweede opvallend verschil betreft de uitspraak van de Nederlandse medeklinkerverbinding *sch*. Die wordt in Hasselt als in het Nederlands gerealiseerd, in het Genks als *sj*. Vgl. het Hasseltse *scheul* met het Genkse *sjool* ‘school’ en *schrèève* met *sjrijve* ‘schrijven’.

Naast deze twee zeer opvallende tegenstellingen zijn er belangrijke verschillen in de uitspraak van de klinkers en tweeklanken. Ik bespreek er vier wat uitvoeriger en som er dan een aantal andere op. De Nederlandse tweeklanken lange *ij* en *ui* leveren in Genk eveneens tweeklanken op: de *ij* is er ook *ij* (*blijve, rijk, tijd*), terwijl de *ui* meestal een *ou* is (*bous, doum, snout*), maar ook soms een *ij* (*getijg* ‘getuig’ [gereedschap], *kerijs, zjijver*). In het laatste geval hebben we - beknopt gezegd - met een umlaut te maken. Bij een vergelijking met het Hasselts constateren we naast een systematisch verschil tussen beide plaatsen ook een systematische overeenkomst: waar Genk een *ij* heeft, heeft Hasselt een *èè* (dus *blèève, rèèk, tèèd*, maar ook *getèèg, kerèès, zèèver*), waar Genk een *ou* heeft, heeft Hasselt een *öö* (*bööös, dööm, snöööt*). Schematisch:

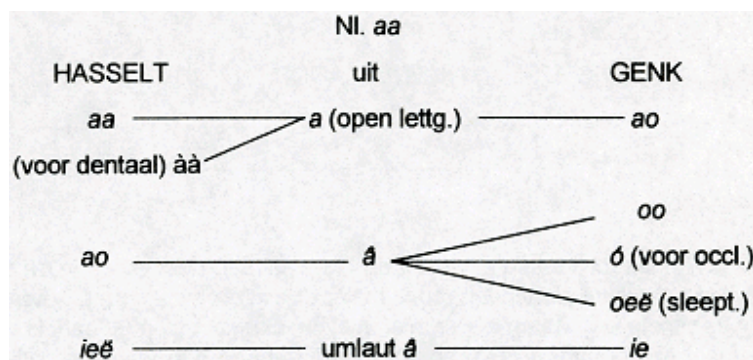

Dit schema laat zien dat de lange *ij* en de *ui* in Hasselt en Genk verschillend worden uitgesproken, maar dat er wel een regelmatige correspondentie tussen de uitspraak in de twee dialecten bestaat: men kan de woorden met deze tweeklanken op basis van zijn kennis van het Nederlands automatisch van het Genks in het Hasselts omzetten en omgekeerd. Er zijn echter moeilijker gevallen.

Een Nederlandse lange *aa* luidt in Genk in een groep woorden *ao*: 1) *taol, spaore, kraon*, ook *blaod, smaol* (die in het Nederlands korte *a* hebben); 2) *draoge, gaope, aop*, ook *daog, taom, daok* (die weer in het Nederlands korte *a* hebben). In Hasselt heeft de eerste groep *àà* (*tààl, spààre, blààd* enz.), de tweede *aa* (*drage,*

[p. 3]

gape, daag enz.). Twee Hasseltse klinkers voor één Genkse dus bij deze woorden, die oorspronkelijk een korte *a* in open lettergreep hadden. In Hasselt heeft deze klinker zich dus in twee klinkers gesplitst, afhankelijk van de volgende medeklinker (*àà* voor dentaal, anders *aa*), in Genk niet. Daarnaast bestaat er een tweede reeks woorden met een Nederlandse lange *aa*, waarin die klinker altijd lang is geweest. Hier heeft het Hasselts altijd *ao*: 1) *maon, staol, aoved*, 2) *draod, haok, schaop*, 3) *gaon, staon, blaoze*. Hier heeft het Genks drie verschillende klinkers: in de eerste groep een lange *oo* (*moon, stool, oved*), in de tweede een korte *ó* (*dród, bóke, sjóp*), in de derde een tweeklank *oeë* (*goeën, stoeën, bloeëze*). Bij de derde groep gaat het om de gevallen die sleптоon hebben; het verschil tussen de eerste en de tweede wordt door de volgende medeklinker bepaald: de korte *ó* verschijnt voor *p, t* of *k*, de lange *oo* in de andere gevallen. Als de oude lange *aa* umlaut kreeg (die gevallen zijn te herkennen doordat ze in het Duits geen *aa*, maar *äa* of *ee* hebben, vgl. *kaas* met *Käse*, *schaper* met *Schäfer*, *haring* met *Hering*), vinden we in Genk *ie* (*kiehs, sjieper, hieping*), maar in Hasselt *ieë* (*kieës, schieëper*). Ik vat dit alles weer samen in een schema:

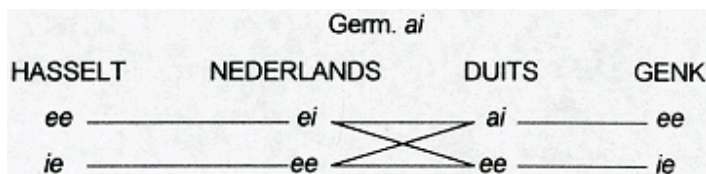

Bekijken we dit schema in zijn geheel, dan zien we dat er alleen maar een regelmatige correspondentie tussen onze twee dialecten is bij de oude lange *aa* met umlaut. Die levert echter wel twee verschillende klinken op, *ieë* in Hasselt, *ie* in Genk. Bij de woorden van dit schema is het dus veel moeilijker dan bij het vorige, om op basis van de kennis van het Nederlands automatisch de Genkse klinken om te zetten in Hasseltse en omgekeerd.

Naast de al besproken lange *ij* heeft het Nederlands ook een korte *ei*. Om te begrijpen wat hier de positie van Genk en Hasselt op de taalkaart is, moeten we er een andere klank bij betrekken: de lange *ee* die tot 50 jaar geleden in open lettergreep dubbel werd geschreven (*beenen, steenen*), d.w.z. de z.g. scherplange *ee*. Die heeft namelijk dezelfde oorsprong als de korte *ei*: beide gaan op een

[p. 4]

Germaanse tweeklank *ai* terug. In het Hasselts verdelen zich *ei* en *ee* precies zoals in het Nederlands; alleen moeten we onthouden dat wat in het Nederlands een *ei* is, in het Hasselts een *ee* is, en wat in het Nederlands een *ee* is, in het Hasselts een *ie* is. Dus Nederlands *geit*, *klein* en *reis* klinken in het Hasselts als *geet*, *kleen* en *rees*, maar Nederlands *been*, *steen* en *kleed* als *biehn*, *stiehn* en *kliedh*. Zetten we deze zes woorden om in het Genks, dan krijgen we zesmaal *ee*, dus niet alleen in *geet*, *kleen* en *rees*, maar ook in *been*, *steen* en *kloed*. Heeft het Hasselts dan samen met het Nederlands een splitsing van de Germaanse *ai* doorgevoerd en het Genks niet? Dat zou te eenvoudig zijn. In Genk komt ook een *ie* voor, uitzonderlijk in woorden met een Nederlandse korte *ei* (*weinig* is in Genk *wienig*), maar vooral in woorden met een scherplange *ee* zoals *zee*, *sneeuw* en het bijwoord *meer*, die dus als *zie*, *snie* en *mie(r)* klinken. De Genkse verdeling van *ee* en *ie* correspondeert dus niet met die van Nederlands *ei* en *ee*; ze doet dat wel met de Duitse van *ai* (geschreven *ei*) en *ee*. Hier vinden we immers *klein*, *Reise*, *Bein* en *Kleid*, maar *wenig*, *See* en *Schnee*. Hasselt staat dus bij dit verschijnsel op Nederlands, Genk op Duits standpunt. Schematisch:

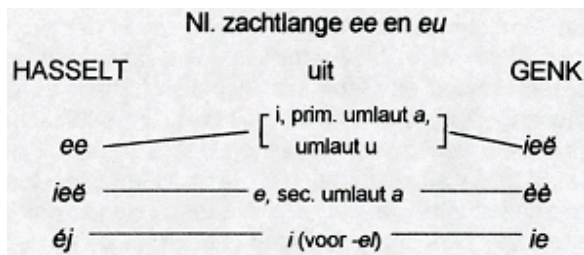

Het verschil tussen Hasselt en Genk is hier, hoewel we in de twee dialecten dezelfde twee klinkers vinden, principiëler dan in de twee vorige gevallen, omdat we er in tegenstelling daarmee er hier niet in slagen het met behulp van de derde grootheid Nederlands te overbruggen. We hebben een vierde grootheid nodig, het Duits. Om dan de brug tussen Nederlands en Hasselts enerzijds en Duits en Genks anderzijds te slaan, moeten er vier verbindingen gelegd worden: 1) tussen Nederlands *ei* en Duits *ai* (type *klein*/*klein*), 2) tussen Nederlands *ei* en Duits *ee* (*weinig*/*wenig*), 3) tussen Nederlands *ee* en Duits *ai* (*steen*/*Stein*), 4) tussen Nederlands *ee* en Duits *ee* (*zee*/*See*). Toch is er in Genk al westelijke invloed merkbaar. Volgens ons schema zou het woord *zee* in Genk *zeep* moeten luiden, want het Duits heeft *Seife*, maar de Genkse uitspraak is *ziep*, zoals in Hasselt.

Een vierde punt van mijn vergelijking met het Hasselts betreft de zachtlange *ee*, d.w.z. de *ee* die ook al vóór de spelling van 1946 in open lettergreep enkel werd geschreven, zoals in *geven* of *ezel*. Hierbij sluit de Nederlandse *eu* aan. De woorden met deze twee Nederlandse klinkers zijn zowel in Genk als in Hasselt over drie groepen te verdelen. De eerste heeft in Genk *ieë*, in Hasselt *ee*. Daartoe behoren woorden met een z.g. primaire umlaut van *a* (Genk *bieëk*, *ieëzel*, *lieëpel*, Hasselt

[p. 5]

beek, *ezel*, *leper*), met een oude *i* (Genk *bieët*, *stieël*, *nieëge*, Hasselt *beet*, *steel*, *nege*) en met een Nederlandse *eu* of *ō* (*kieëning*, *slicëtel*, *mieële*, Hasselt *kening*, *sleter*, *mele*). De tweede groep heeft in Genk *èè*, in Hasselt *ieë*. Hier gaat het om woorden met een oude *e* (Genk *brèëke*, *lèève*, *kèèl*, Hasselt *brieëke*, *lieëve*, *kieël*), soms ook om gevallen met een z.g. secundaire umlaut van *a*, die in het Nederlands slechts uitzonderlijk een zachtlange *ee* oplevert (in *beter*: Genk *bèèter*, Hasselt *bieëter*), maar meestal een *aa* (b.v. in *blaadje*, Genk *blèètsje*, Hasselt *blieëtsje*). Tenslotte is er een derde groep met oude *i*, meestal in woorden met een tweede lettergreep *-el*. In Genk vinden we dan *ie* (*hiemel*, *zjikel* 'sikkel', *wiemele*), in Hasselt *éj* (*hèjmel*, *zèjkel*, *wèjmele*). Schematisch:

Dit is van onze vier schema's het eenvoudigste en het regelmatigste. Toch is er voor iemand die wat geoefend is in historische taalkunde, een interessante vraag aan vast te knopen: Hoe komt het dat bij de twee bovenste ontwikkelingen Genk een gesloten vocalisme heeft (*ieë*), waar Hasselt er een open heeft (*ee*), en omgekeerd Genk een open (*èè*), waar dat van Hasselt gesloten is (*ieë*)? Maar daar dit eigenlijk geen Genks, maar wel een Hasselts raadsel is, laat ik het hier rusten.

Er zijn nog veel meer verschillen tussen het Hasselts en het Genks, waarvan ik er enkele snel opsom. De Hasselaar laat aan het einde van het woord na de meeste medeklinkers de *t* weg, de Genkenaar niet (Hasselt *rech*, *hieë kimp* 'hij komt', Genk *recht*, *hèè kimp*). Het Hasselts heeft in diminutieven van woorden met een *èè* of *öö* klinkerverkorting, het Genks heeft dat in de corresponderende woorden met *ij* of *ou* niet (Hasselt *krèès/krèske*, *höös/hèske*, Genk *krijs/krijske*, *bous/beiske*). Woorden met een Nederlandse tweeklank *aa* hebben in Hasselt *aa*, in Genk *ae* of *aej* (Hasselt *draan* 'draaien', *kra*, Genk *draeë*, *krae*, men hoort ook *draeje*, *kraej*). Woorden met een Nederlandse *ie* en met een *oe* met umlaut hebben in Hasselt een *éj* (*déj* 'dief', *zét* 'zoet'), in Genk een *ie* (*dief*, *ziet*), woorden met een *oe* zonder umlaut in Hasselt *oë* of *ou* (*bloët* 'bloed', *bonk* 'boek'), in Genk een *oe* of een *ó* (*bloed*, *bók*). De Nederlandse zachtlange *oo* is in Hasselt een *eu* (*kenke* 'koken', *heuning* 'honing', ook *sleut* 'slot' en *spreut* 'laddersport'), in Genk *oeë* (*koëëke*, *hoëëning*, *sloëët*, *sproëët*). De scherplange *oo* is in Hasselt een *oeh* of een *oeë* (*boehm* 'boom', *loehpe* 'lopen'; *doeëd* 'dood', *boeën* 'boon'), in Genk een *oo* of een *oe*

[p. 6]

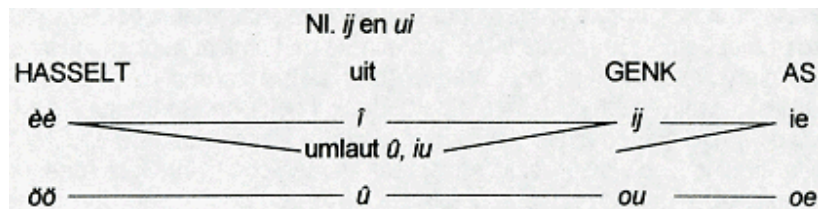
(*boom*, *lope*; *doed*, *boen*), de umlaut daarvan in Hasselt een *ieh* (*biehm* 'bomen', *liehpig* 'lopig', *briehtsje* 'broodje', *biehnke* 'boontje'), in Genk een *ee* of een *ie* (*beem*, *lepig*, maar *briedsje*, *bienke*). De splitsing van de scherplange *oo* te Hasselt in *oeh* voor labiaal/velaar en *oeë* voor dentaal moet een jonger verschijnsel zijn, dat op een andere basis tot stand is gekomen dan de Genkse splitsing. Deze laatste is zoals de splitsing bij de Germaanse *ai*, er een in een groter Hoogduits verband. Opvallend is tenslotte de Hasseltse tweeklank *jaa* in woorden als *jaard* 'aarde', *pjaard* 'paard', *kejaas* 'kers', *vjaartien* 'veertien'; het Genks heeft hier *èè* (*èèrd*, *pèèrd*) of *ieë* (*kieërs*, *vieërtien*).

Ik breek hiermee de lijst af. In sommige gevallen hebben we bij de Hasseltse vormen met een specifiek stedelijk Hasselts verschijnsel te doen, in andere met een in het westen van Limburg ruimer verspreid fenomeen, dat soms alleen maar noordwestelijk, soms alleen maar zuidwestelijk is. Alles samengenomen is het aantal tegenstellingen tussen Hasselt en Genk indrukwekkend, maar uit de vier gevallen waar we wat uitvoeriger bij zijn blijven stilstaan, is gebleken dat sommige tegenstellingen structureel veel zwaarder wegen dan andere. Uit deze bespreking mag natuurlijk niet worden afgeleid dat het Hasselts en het Genks twee totaal verschillende talen zouden zijn. Het aantal overeenkomsten is ook aanzienlijk. We hebben tenslotte met twee Limburgse dialecten te doen, waarvan de sprekers elkaar zonder moeite verstaan. Uit de vele parallellen kies ik er één waarmee ik een kleine correctie aan kan brengen bij mijn eerste schema. Er bestaat namelijk een groepje

woorden waarvan de Nederlandse *ui* een andere oorsprong heeft dan de daar aangegeven mogelijkheden. Dat groepje heeft zowel in Hasselt als in Genk een lange *ee*: *buigen* is er *bege*, *fluit* *fleet*, *spuit* *speet*, *fruit* *freet* en zo nog een paar meer.

En nu onze vergelijking met As. Bij de eerste twee besproken verschillen tussen Hasselt en Genk bestaat er overeenkomst tussen Genk en As. As heeft hetzelfde systeem van voornaamwoorden van de tweede persoon als Genk en het zegt samen met Genk *sj* waar het Hasselts *sch* heeft.

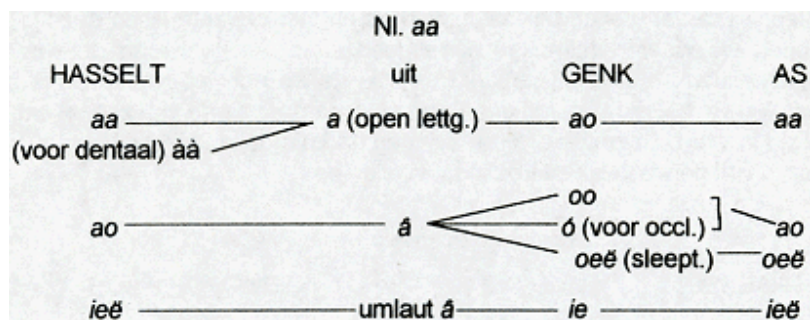
Ons eerste schema bij de klinkers kunnen we nu aanvullen met de gegevens voor As. Het nieuwe schema 5 levert in As een *ie* op waar Genk een *ij* heeft (*blieve*, *tied*; *getieg*, *kries*) en een *oe* waar Genk een *ou* heeft (*boes*, *doem*). Er is dus parallellisme in de verdeling bij verschil in uitspraak met zowel Genk als Hasselt.

[p. 7]

Interessant is wel dat de klanken die in As worden gehoord, nog ongeveer dezelfde zijn als de oorspronkelijke. Genk heeft ze tot de tweeklanken *ij* en *ou* omgevormd. Dat heeft Hasselt ook gedaan, maar het heeft daarna van die tweeklanken opnieuw lange klinkers gemaakt, *èè* en *ao*, en het is tenslotte de *ao* meer vooraan in de mond gaan uitspreken, als *öö*. Het Asser dialect is dus het conservatiefst, Genk heeft vernieuwd, Hasselt heeft nog meer vernieuwd.

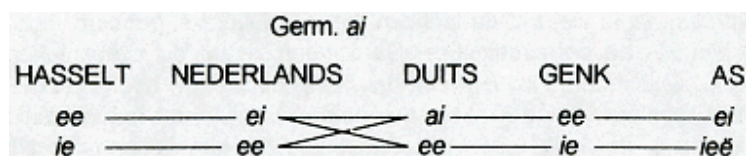
In ons tweede schema, aangevuld met de gegevens voor As, heeft As een lange *aa* waar Genk een *ao* heeft (*taal*, *dragen*) en een *ao* waar Genk een *oo* of een *ó* heeft (*maon*, *aoved*; *sjaop*, *draod*). Waar Genk een *oeë* heeft, heeft As die ook (*stoeën*, *goeën*). Tenslotte: waar Genk een *ie* heeft, heeft As een *ieë* (*sjieëper*, *kieëš*).

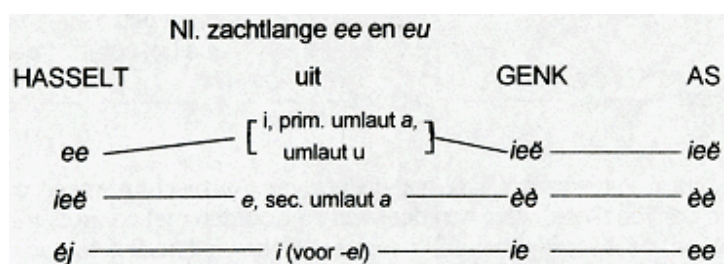
Op het eerste gezicht lijkt het dialect van As hier dus meer op dat van Hasselt dan dat van Genk, want een deel van de woorden met een Asser *aa* heeft in Hasselt ook *aa*, de woorden met een Asser *ao* hebben in Hasselt ook *ao* en die met een Asser *ieë* ook *ieë*. Dat lijkt verrassend, want tenslotte ligt

Genk ertussen. Wanneer we echter nader toekijken, zien we dat het bij de overeenkomst tussen As en Hasselt om oppervlakkiger parallellen in de concrete realisatie van de klinkers gaat. Kijken we naar de verdeling van die klanken over de woordenschat, dan is de overeenkomst tussen As en Genk duidelijk groter. Het is wat dit punt betreft, voor een Genkenaar gemakkelijker om Asser dan om Hasselts te leren, omdat de correspondenties regelmatig zijn. De oorspronkelijke toestand heeft hier geen enkel van onze drie dialecten bewaard, maar we kunnen wel zeggen, dat As er nog het dichtst bij staat. In Genk is het meeste naar achter in de mond opgeschoven, terwijl de Hasseltse toestand moeilijk te beoordelen is. De splitsing van de *a* in open lettergreep in *aa* en *ââ*, waarmee Hasselt met de noordwestelijke Limburgse dialecten samenhangt, is zeker jonger dan de Asser *aa*, maar of ze ouder of jonger is dan de Genkse *ao*, kan ik niet uitmaken. Met zijn *ao* uit oude lange *aa* vormt Hasselt een eilandje op de taalkaart. Relict of vernieuwing?

[p. 8]

In het zevende schema heeft As een *ei* waar Genk een *ee* heeft (*bein*, *stein*, *geit*) en een *ieë* waar Genk een *ie* heeft (*zjeë*, *snieë*). Het zet zich daardoor oppervlakkig bekeken zowel tegen Genk als tegen Hasselt af, die beide een *ee* en een *ie* hebben, maar zoals we daarstraks zagen, met een principieel andere verdeling over de woordenschat. En dit betekent dat het verschil tussen As en Hasselt veel zwaarder weegt dan dat tussen As en Genk, want tussen deze laatste twee hebben we weer regelmatige correspondenties. As heeft van de vroegere oostelijke tweeklank *ai* een *ei* gemaakt en van de *ee* een *ieë*, maar Genk heeft sterker vernieuwd: het maakte van die *ei* een *ee*, waardoor de *ee* van *zje* en *sneeuw* opschoof en *ie* werd. Deze twee veranderingen hadden ook in Hasselt plaats, maar dan op basis van de westelijke verdeling van *ai* en *ee*.

In het achtste schema, waar de verschillen tussen Hasselt en Genk maar oppervlakkig zijn, zijn ze tussen Genk en As minimaal. Er is eveneens een regelmatige correspondentie, in twee van de drie gevallen zelfs identiteit (*bieët*, *stieël*, *ieëzel*, *lieëpel*, *kieëning*, *sieëtel* zijn zowel Genker als Asser dialect, en hetzelfde geldt voor de *èè*-klank in *brèèke*, *lèève* en *bèèter*). Alleen bij de vrij zeldzame woorden van het type Genks *zjekel* en *hiemel* vinden we in As een *ee* (*zjekel*, *hemel*). In geen enkel van onze drie dialecten is bij dit schema de oorspronkelijke toestand bewaard, behalve misschien bij de *ie* van *hiemel* in Genk, maar het is wel duidelijk dat de vernieuwingen in Hasselt veel verder gaan dan in Genk en As. De *éj*

van *héjmel* heeft er zich uit *ie* ontwikkeld, en de verdeling van de twee andere elementen, *ee* en *ieë*, is er het resultaat van een ingrijpende wijziging geweest.

[p. 9]

We kunnen nu een balans opmaken. Oppervlakkig beschouwd zijn de verschillen tussen Genk en Hasselt ongeveer even groot als die tussen Genk en As, maar bij nader toezien gaat het bij Genk en As om duidelijk oppervlakkiger verschillen dan tussen Genk en Hasselt. Het conservatiefste dialect is dat van As, dat in zijn klankstructuur nog vrij dicht bij het laatmiddeleeuws Limburgs van oostelijke makelij staat. Genk heeft onder westelijke invloed vernieuwingen doorgevoerd, maar dan zo dat de verbindingen met het oosten herkenbaar blijven. Hasselt is veel sterker verwestelijkt, en wel zo dat nieuwe structurele vervingingen van de elementen in de fonologische en morfologische structuren tot stand zijn gekomen. Bovendien heeft Hasselt als stad vaak zijn eigen willetje doorgevoerd, waardoor het ook herhaaldelijk op de kaart als eiland verschijnt.

Hoe ziet het uit met de andere opgesomde verschillen tussen Hasselt en Genk als we Genk met As vergelijken? Sommige daarvan leveren hier geen verschil op. Genk en As spreken beide de finale *t* uit na een medeklinker (*hèè kimp^t, recht*). In woorden als *paard* en *aarde* hebben ze beide een *èè* (*pèèrd, èèrd*). De zachtlange *oo* is in beide dialecten een *oeë* (*koëëke, sloëë*). De scherplange *oo* en zijn umlaut zijn in beide dialecten volgens het Hoogduitse patroon verdeeld; waar Genk een *oo* heeft, heeft As een *ou* (*boom* en *boum*), waar Genk *oe* heeft, heeft As *oeë* (*doed* en *doeëd*), waar Genk *ee* heeft, heeft As *ei* (*beem* en *beim*), waar Genk *ie* heeft, heeft As *ieë* (*briedsje 'broodje' en brieëdsje*). Hasselt wijkt daar van af op een manier waar ik niet op kan ingaan. Wel heeft As in de verkleinvorm van woorden als *huis* en *kruis* verkorting (*hoehs/hieske, kriebs/krieske*), maar die weegt fonologisch minder zwaar door dan de Hasseltse *è* van *hèske* en *krèske*. De woorden met een Nederlandse *aai* hebben in As *ej* (*dreje, krey*), wat dichterbij Genks *ae* of *aej* staat dan bij Hasselts *aa*. Het type *dief* en *zoet* luidt in As *deef* en *zëet*, het type *bloed* en *boek*: *blood* en *book*. Dat wijkt af van zowel Genk als Hasselt. Interessant is dat deze *ee* en *oo* in As en in heel het oosten van Limburg middeleeuws oostelijk import moeten zijn. Dit moet zo ongeveer het laatste zijn wat systematisch uit het Rijnland is overgenomen voor definitief de kansen keerden en Limburg begon te verwestelijken. Alles samengenomen bevestigt deze opsomming onze conclusies bij de structurele verschillen: Genk ligt op de grens tussen het Westlimburgs enerzijds en het Centraal- en Oostlimburgs anderzijds, maar alles samengenomen is het westen er toch niet in geslaagd, het uit zijn oostelijk verband los te weken.

Vanzelfsprekend zijn er ook verschillen tussen Genk en het oosten die voordien bij de vergelijking met Hasselt niet ter sprake konden komen, omdat het om gevallen gaat waarin Genk en Hasselt samengaan. Zo heeft Genk voor *oud* en *koud* samen met Hasselt *aad* en *kaad*, tegen oostelijk *aud* en *kau^d*; hetzelfde met *boot* en *good* tegen oostelijk *bout* en *goud*. Genk kent evenmin als Hasselt oostelijke ontwikkelingen als *bank* en *vouk* voor *balk* en *volk*, en zo nog het een en ander meer. Dat verandert echter het totale beeld niet.

We herinneren ons: de plaats van Genk is die van het draaipunt in het Limburgse sleutelgat. Dat impliceert dat er een verbinding met de plaats voor de

[p. 10]

baard van de sleutel moet zijn. Anders uitgedrukt: als onze indelingskaart van de Limburgse dialecten betrouwbaar is, moeten we verwachten dat de verschillen tussen de dialecten van Genk aan de ene kant en Munsterbilzen en Bilzen aan de andere kant minder groot zijn dan de al besproken tegenstellingen. Is dat juist? Ik denk dat het globaal gesproken wel klopt. Ik kan de besproken

gevallen niet nog eens allemaal systematisch de revue laten passeren. Een paar opvallende verschillen mogen toch wel genoemd worden. In ons eerste schema heeft Bilzen evenals Genk een *ij* en een *ou*, maar in geval van stoottoon heeft het geen *ij*, maar een *ai* (*blijve*, maar *èè blaij* ‘hij blijft’, *e bijl*, maar *e bailke* ‘een bijltje’). In ons tweede schema vinden we voor oude {*a*} in Bilzen niet alleen in geval van sleeptoon een *oeë*, maar ook in geval van stoottoon (dus niet alleen *bloëëze*, maar ook *vroeëge* en *droëët*). Bijumlaut van die {*a*} hebben we *ei* (*keis*, *sjeiper*). Ook waar Genk in het derde schema een *ie* heeft, heeft Bilzen een *ei* (*zei*, *snei*). Dat loopt dus mooi parallel, maar omgekeerd heeft bij woorden met een Nederlandse *ie* aan het einde van een woord Genk een *ei* en Bilzen een *ie* (een knie is in Genk een *knei*, in Bilzen een *knie*). Parallel daarmee vinden we bij woorden met een Nederlandse *oe* aan het einde van een woord in Genk een *ou* en in Bilzen een *oe* (een koe is in Genk een *keou*, in Bilzen een *koe*). Bilzen heeft verder een paar opvallende Haspengouwse ontwikkelingen die in Genk niet zijn doorgedrongen, zoals het uitvallen van de *r* voor een dentale medeklinker (*keot* voor *kort*, *dos* voor *dorst*, *poeët* voor *poort* enz.), of klinkerrekkingen voor al of niet bewaarde fricatieve medeklinker (*daach* voor *dacht*, *ater* voor *achter*). Alles samengenomen mogen we echter toch wel zeggen dat Bilzen mee tot het sleutelgat behoort, maar dat, zoals voor een goed ouderwets sleutelgat past, het deel voor de baard zich toch voor dat van de as van de sleutel onderscheidt.

Ik vat samen. Het dialect van Genk is Limburgs. Het onderscheidt zich door talrijke kenmerken van alle omringende dialecten. Het is een overgangsdialect tussen Westlimburgs enerzijds en Centraal- en Oostlimburgs anderzijds. Zijn specifieke structuur heeft het vooral gekregen doordat het tal van vernieuwingen vanuit het westen heeft overgenomen, waardoor het zich zeer duidelijk van het meer oostelijke Limburgs onderscheidt. Deze vernieuwingen grijpen echter structureel niet zo diep dat de oude banden met het oosten niet meer of nog slechts vaag herkenbaar zouden zijn. In dat opzicht is er een fundamenteel verschil met het Hasselts, dat alles samengenomen uit dat oostelijke verband is losgeweekt en structureel een echt ‘Nederlands’ dialect is geworden. Dat laatste zou ik van het Genks zo niet durven te zeggen.

(bron: http://www.dbnl.org/tekst/goos003genk01_01/goos003genk01_01_0001.htm, jan 2008)

Titel: [Genker dialect tussen oost en west](#) / Jan Goossens
Auteurs: [Jan Goossens \(1930-\)](#)
Uitgave: Hasselt : [\[Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde\]](#)
Jaar: 1997
Omvang: 10 p.
Annotatie: krt.
Reeks: [Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde ; nr. 89](#)